

Innehåll

- Förord till Fabriksmänniskan x 2
av Göran Greider . . . 7
- Fabriksmänniskan (roman 1) . . . 15
Efterord
av Sven Delblanc . . . 147
- Bakom fabriksmurarna (roman 2) . . . 153
- Tok Alfred (om teaterpjäsen) . . . 273
Minns du?
av Tomas von Brömssen . . . 285
Scener med Erik Johansson
av Lennart Hjulström . . . 289
Efterord om Tok Alfred
av Göran Zachrisson . . . 294
- böckernas kapitel . . . 299

Förord

För snart trettio år sen debuterade Erik Johansson med boken *Fabriksmänniskan*, och blev för en tid inräknad bland svensk arbetarlitteraturens viktiga gestalter. Sedan föll hans böcker tyvärr i glömska när det politiska klimatet skiftade. Själv läste jag inte *Fabriksmänniskan* förrän vid mitten av nittioalet men den drabbade mig då med stor häftighet och på många olika sätt. Jag hade ju själv arbetat åtskilliga år på smältverk, på konfektionsfabrik och inom livsmedelsindustrin och visste att det han skrev var sant. Båda mina föräldrar hade arbetat i årtionden på olika industrier och under läsningen kunde jag emellanåt bara nicka och säga: Så här är det! Och, i nästa ögonblick, utbrista: Så här får det inte vara! Jag hade känt fabrikslivets skugga falla över hela min barndom. När semestern kom uppförde sig farsan som en fånge som äntligen fått permission.

När Erik Johansson skildrade livet på industrierna var det inte bara naket och illusionslöst, det var också som om det kom ett drag av myt och evighet över den där gestalten *Fabriksmänniskan*. I en diktsamling jag gav ut 1995 var denna människa närvarande i den långa, centrala dikten, placerad i hjärtat av nittonhundratalet. I fabriksmänniskans

taren Alfred som en morgon rymmer från fabriks-helvetet därför att han hånas av kamraterna och till och med av sina tonårsdöttrar som tycker att han är en mes. Genomgående hos Johansson finns idén om att skapa värdiga arbetsplatser, samt försvaret av den heliga rätten till det avvikande beteendet. Mot alla odds kämpar Johansson till sig sin frihet, som i det här stycket:

”Jag hade för vana att varje morgon åka en halvtimme tidigare till fabriken. Satte mig vid bokbordet, tände ljus och tiggde en kopp kaffe i baren. Läste och filosoferade i tystnaden som också kan finnas i en stor, modern fabrik . . . Läste Skapelseberättelsen i Gamla Testamentet, läste om Jobs prövningar och lidanden, då kom tanken för mig att också Gud mobbar människorna. När fabrikslokalen skrällde och bröt tystnaden blåste jag ut ljuset och kom ner i fabriken i en härlig lätt sinnesstämning, en guda-benådad morgonstund bland larmande maskiner och stressade människor.”

*Göran Greider
Stockholm, januari 2004*

Fabriksmänniskan

(roman 1)

Att bli någonting . . .

De flesta av fabrikenes människor har en gång sagt:

– Jag vill bli någonting!

Vanligen händer det under lärlingstiden. Men de flesta av oss kom aldrig upp ur låglönegruppen och den underordnade tjänsteställningen. Och den dagen kom då vi tvingades erkänna:

– Jag blev ju ingenting!

Efter den bekännelsen var det nödvändigt att anpassa sitt liv efter detta INGENTING!

Arbetsmiljö år 2000 . . .

I nära femtio år stod jag där nere i stanken och helveteslarmet och skrev ner mina tankar i dagboken, samt bokförde vad kamrater suckat i långa tunga arbetsdagar.

Den vänlige redaktören för fackföreningstidningen tog in ett par blad ibland, men facketts funktionärer missuppfattade totalt mina miljöartiklar. När jag första gången kallades till förhör var de hotfulla i tonen:

– Ska 140725 Johansson föra egna underhandlingar här? Vet inte Johansson att miljöfrågorna handläggs av en kommitté av ombudsmän och funktionärer som omsorgsfullt penetrerat miljöproblemen? Vi tar helt avstånd från dina löjliga skrivelser!

Trots de hårda orden och byråkratin förlorade jag inte tron på en ljusnande framtid för fabriksmänniskorna.

Någonstans där framme vid år 2000, då produktionen berövats sina gifttänder, när bullret försvunnit in i absorberande material och iskyllt drag förvandlats till ljumma svalkande vindar – då är stunden inne för fabriksmänniskan att leva i den visdom som hon samlat under de många åren av fångenskap hos AB Babylon & Co.

I den nya arbetsdagen blir det naturligt att vara medmänniska och medarbetare. Alla samtal friges som produktionsfrämjande, och nykonstruerade löpande band skall ge tid för både rop, skratt och arbetsglädje. Ja, jag kan se hur leende verkmästare serverar ångande hett eftermiddagskaffe på löpande

bandet – men i dag är detta en dåres tal, tal av en extremist som listigt försöker sabotera vår produktionsform och vår höga levnadsstandard.

Men ve den arbetare, som år 2000 har försummat sin inre beredskap, och i den stunden kommer fattig i anden. För honom blir den nya arbetsdagen meningslös, och han kommer att längta tillbaka till ackordet och hetsen som effektivt dövade alla tankar på en mänskligare arbetsplats.

Du som i dag vill rusta dig för år 2000, öppna dina ögon och ditt hjärta för dem som står där nere i stanken, helveteslarmet och för dem som hänsynslöst jagas ut ur ackorden.

Tala till dem som om det redan i morgon vore år
– 2000 . . .

I begynnelsen . . .

I begynnelsen var fabriken ett ruckel i stadens utkant. Runt omkring bodde bönder som goda grannar, och deras kreatur kom ofta fram till fabriksfönstren och glodde storögt på klatschande remskivor och blixtrande maskinhjul.

Och gräset växte så nära inpå att slättermaskinerna högg stenar ur fabriksmuren. Varje arbetspaus var en vila i doftande klöver och timotej. Här i hövålmarnas skugga och bakom hässjor tog många sin middagslur, medan andra bara satt invid muren och stirrade rakt upp i sommarhimlen och lyssnade till rösterna som spelade teater inne i skallen. Vid muren upplevde fabriksmänniskan värmeböljor och skyfall som meningsfulla händelser i arbetsdagen. Närheten till jorden var ännu ett livsbehov, och i många små rabatter sådde fabriksmänniskan reseda och skyar av fränt doftande ringblommor. En solros hängde tungt mot den varma muren och nedanför grodde spillsäd, och man talade med vördnad och sakkunskap om de fyra sädesslagen.

När det led mot höst och tröskverken tystnat kom torpare och löskarlar klivande över stubbåkrarna för att söka tillfälligt arbete i fabriken och sökte sig fram till glädjen i – kvalitetsvaran. Ansvaret för både växter och djur uttalades ofta högt mellan maskinraderna.

Nu är böndernas smågårdar samlade till en högmodern mjölkfabrik med löpande band och toppmodern stereoanläggning. En kvinnlig inseminatör svarar för befruktningen, och diplomerade dyng-

ingenjörer berikar gödseln med kemikalier som garanterar död åt alla skadeinsekter och larver. Ja, här gives även skydd mot rost, dryga, liggsäd och frostsador . . .

Hela mitt liv . . .

Hela mitt liv har jag stått i dragiga fabriksruckel och vintertid tätat trasiga fönsterrutor med säcktrasor. I den fabriksmiljön var det helt naturligt att bli lite "egen", lite luffaraktig både i klädsel, tankar och tal.

Här kunde vi var och en utvecklas i frihet till en skön samling individualister . . . Filip den glade, Ivan socialisten, Adolf godtemplaren, Felix speleman och spexare, och så naturligtvis "Jesus" läsaren! Tillsammans gav de fabriken en atmosfär av arbetarkultur, där intresset för yrkeskunskapen var själva grunden.

Arbetsdagens möda och allvar hindrade inte allahanda upptåg. Med kvastskäftet ruckades fabriksklockan till små och stora hopp in i framtiden, och efter att mödosamt ha klarat av en storbeställning gav vi oss själva beröm och beviljade en extra arbetspaus:

– Nä, nu har vi ta mej fan jobbat hårt och nu tar vi fem minuter!

Maskinerna kopplades ifrån. Vår gamle sällskaps-sjuka verkmästare blev orolig men sa ingenting när vi lämnade honom ensam. I ett brädiskjul trängde vi ihop oss, och där i halvskymningen föddes trivseln ur några stillsamma ord eller vinddragens sissande lek med avflagnade torra barkremsor. Allvarligt lyssnade vi på fåglarna som trippade över takbrädernas tjärpapp.

Sommarens regnbyar slog ibland in genom brädiskjulets gistna väggar, då satt vi tysta och tog emot tunga dofter av jord och mull, och vi kunde ännu

uppfatta insekternas tonande surr. Kontakten förnyades med jordandarna, ty vi var ännu deras söner.

I dag har dessa trivselstunder förbjudits. De är enligt order att uppfatta som både avtalsstridiga och produktionshämmande . . .

Bakom fabriksmurarna

(roman 2)

Bakom fabriksmurarna . . .

Vid löpande bandet bakom fabriken stod en man besatt av sin andes skaparkraft. Stundom tvingades han att bli stilla i ett ljus som förskönade själva fabriken och i den stunden reciterade han de sköna orden om vägen, sanningen och livet.

Men hans beteende gav övervakarna anledning att klagas: – Den där tokfan vid tredje bandets sjunde station står och läser vers, det passar sig inte i arbetet!

Fackets ordförande Thöntigh, som aldrig läst en skönlitterär bok, höll med om att sådan galenskap hos en medlem gav företaget rätt att omplacera honom till skitjobb bland invandrarna, som på grund av bristande språkkunskaper alltid skrattade som fån.

Andlig aktivitet i arbetsdagen är ett hot mot ordningen vid löpande band och ackordslag, ett hot som endast kan undanröjas genom att fler och fler människor dresseras till arbetsrobotar. Visst kan det vara tillåtet att bilda en konstklubb, men konstintresset får inte följa med ner till verkstadsgolvet.

Den som i dag vill ge tempoarbetarna en kulturupplevelse i arbetsdagen blir genast misstänkt för att vilja sabotera produktionen.

När verkläkaren skulle ge den här mannen en fjärde och sista spruta mot bristande koncentrationsförmåga i tempoarbetet, spjånade han emot och envisades med att vilja behålla några känsliga nerver. Då bannade läkaren honom:

– Nå nå, tag nu den här sista sprutan och uppför er som en normal svensk arbetare . . .

Kultur i fabriken . . .

Varje arbetsplats har sin amatörkonstnär, hos oss på AB Babylon gick han under namnet "Canaris", inte många kände till hans rätta namn som var Ruben Josefsson.

Canaris var en av dessa annorlunda människor på verkstadsgolvet, som trodde på ett kulturskapande även i arbetslivet. Överallt slängde han pappbitar fullklottrade med landskapsskisser och karikatyrer av kamrater och arbetsbefäl. På väggen bakom sin maskin hade han målat en sommaräng där nakna kvinnor förskönade det redan sköna. Och uppe vid skogsbrynet stod en ståtlig älgdjur och vädrade. Ingen förbjöd honom att klottra på väggen, men om han visat en färgkrita under arbetstid skulle han omedelbart ha kallats till förhör och tilldelats en varning för brott mot arbetsreglementet. Slog gruppworkdet fel en vecka var det naturligtvis Canaris som fick skulden.

Till femtioårsdagar textade han hyllningsadresser och fackets kassör beställde affischer till årsmötet i Folkets hus.

Landskapsidyller och adresser kunde Canaris måla och texta, medan människor och djur ofta blev vanskapta, vilket lockade fram gapskratt och många hånfulla skämt, men Canaris lust att bildskapa kunde ingen hejda.

På fritiden satt han i skogen med sitt ritblock, då glömde han fabrikslivet, och de dagar då inspirationen kom över honom stannade han hemma sjukskriven. En såld tavla gjorde honom så strålande

glad och säker på sitt konstnärskap att vi motvilligt måste le, som åt en barnunge.

Efter år av trägen övning beslöt han att ställa ut i fabriksmatsalen. Kontrollanten tvekade att låsa upp, men Canaris var enveten och menade att hans tavlor skulle försköna matsalen, något som företaget säkert skulle uppskatta. Kontrollanten stod kvar en stund och glodde misstänksamt på tokfan som frivilligt kom en hel timma för tidigt till jobbet och arbetade utan betalning.

I den tidiga morgontimman levde Canaris i en ny värld, överallt hängde han sina tavlor och långa stunder stod han stilla och lyssnade in i tystnaden, en tystnad som ingen av de andra anställda kände till. För dem var fabriken ett larmande helvete som lockade fram det sämsta hos människorna.

Aldrig tidigare hade en arbetare vid AB Babylon upplevt en ny arbetsdag med sådan glädje som förskönade varje liten vrå av fabriken. Den fruktade robotdemonen som ständigt stod på lurpass efter människosjälar drevs på flykten, i det ögonblicket var Canaris ett hot mot produktiviteten. Ensam kan han dock aldrig rubba ordningen vid löpande bandet, det sker först på allvar då arbetarrörelsens kulturprogram förverkligas och når ner på verkstadsgolvet, men så långt ner tillåts inte kulturen nå, ty då kommer arbetarna att fordra sitt människovärde tillbaka. I den önskan och klarsynen blir följderna en oro som kan driva fram vilda strejker. Då måste företaget varsla om permitteringar eller nedläggning och facket tvingas mota ut kulturen från maskinerna.

Poeter kan vara förtjusande varelser på ängen eller halvsvultna i vindskupor, men vid löpande bandet är de sabotörer . . .

Canaris var så uppskärnad inför premiären att händerna fumlade, kontrollanterna misstänkte sprit-

missbruk och antecknade dag, klockslag och beteende, kamraterna skällde och gormade över att han varken såg eller hörde.

Stundtals kände han skräck för vad han gjort, det var ytterst ovanligt att en arbetare tog sig före något trivselfrämjande på egen hand. Alla förslag till förändringar skall enligt avtal lämnas in till förslagskommittén som taxerar och beslutar. Stundtals svettades han av skam och kände sig urlöjlig, för att i nästa ögonblick nästan sprängas av lycka och själv-säkerhet. Ingen annan än han hade vågat trotsa fabriksroboten och fordrat sin rätt som kulturmänniska.

De två timmarna fram till frukosten var en oändlig tidsrymd, åter och åter upplevde han i fantasin hur glädjefyllda ansikten skulle le mot honom, kanske skulle man applådera.

När signalen äntligen kom för rast dröjde han ändå kvar och gick sist till matsalen. Stel av spänning satt han vid bordet och lyssnade girigt efter berömmande och förtjusta utrop.

– Nää men se så vackra tavlor Canaris har målat!

Jag själv hörde en hetsigare ton från ett par bord där tavlorna skickades runt. Canaris tvivlade inte ett ögonblick på att alla kände den personliga utstrålningen från konstverken, allt som fanns samlat i hans kulturhungeriga själ fanns också i tavlorna. När han återvände till maskinen efter frukosten var han lite besviken över att ingen hade berömt honom, men förstod att uppskattningen skulle komma först på lunchrasten när alla hade sett utställningen. Särskilt kontorspersonalen var mottaglig för konst och kultur. Han blev därför inte sårad när en kamrat flåsade i hans öra.

– Va ä då för skit du har hängt upp på väggarna.

Lunchdags steg han helt oförberedd rakt in i sitt

livs största förödmjukelse. På bordet låg alla hans tavlor sönderbrutna, allt som fanns kvar var en hög färgfläckade masonitbitar blandade med glimmande stickor från guldrumarna. Handfallen stod han mitt i matsalen och glodde dumt utan att förstå vem som kunde göra något så meningslöst och elakt.

Han tänkte inte på att varje arbetsplats har sina översittare, som många gånger förgiftar arbetsmiljön och sprider mer vantrivsel än själva arbetet.

Jonsson, som alla fruktade, hade blivit irriterad över "skiten" på väggarna och befallde sina kompisar att bryta sönder sattyget: Vi ska vänja Canaris av med att springa omkring och göra sej viktig.

Att någon frivilligt ställde upp för att skapa trivsel uppfattades av många som ett försök att fjäska upp sej.

Några protesterar högt över den meningslösa vandaliseringen, men tiger när Jonsson överöser dem med glåpord och högljudda kommentarer:

– Du som ä så rädd för din käring ska hålla käften å dä ä många käringjävlar som smyger sej till ett extranyp när gubben ä på jobbet! ha ha.

Med förtal och sladder tvingade Jonsson och hans kompisar kamraterna att hålla käft och god min.

Canaris stod där rodnande av skam tills Jonsson befallde honom att bära bort bråten. Det som han skapat under flera år var bara att slänga i sopcontainern. Den rasten satt Canaris i en städskrubb och grät . . .

En vän av rättvisa anmälde övergreppet till fackets ordförande, men denne blev förbannad:

– Canaris ska sluta att leka kulturarbetare i fabriken. Vi har studieledare och arbetarrörelsens Konstfrämjande, dem kontakter vi om medlemmarna röstar för en konstutställning. Vi följer stadgar och paragrafer i allmänna avtalet även när det gäl-

ler kultur på arbetsplatsen. Vi har ögonen på Canaris, han gör både oss och sig själv löjliga med sitt kluddande, och jag förstår dem som blir förbannade.

Dessutom har hans kamrater i ackordslaget klagat och vill ha bort honom. Bättre är han inte kommer han att förflyttas ner i källaren till timavlönat jobb, och där kan han sitta och kludda på källarmuren . . .

Canaris gav inte upp, han kom igen och efter några år av möda och motgångar lyckades han tända en gnista av liv i sina tavlor. Han nådde så långt att kamraterna sade "Konstnären" om honom, utan hån . . .

Minns du?

av Tomas von Brömssen, skådespelare

Hur skildrar man ett monotont arbete på scenen, utan att det blir långtråkigt för publiken? Det var ett av problemen vi hade under repetitionstiden av Tok Alfred. Vi gjorde en massa improvisationer, men det blev hela tiden för roligt på nå't sätt. Chaplin hade ju löst det på sitt geniala sätt i filmen Moderna tider, men vi ville hitta vårt eget sätt. Hur skulle vi göra? Till slut kom Lennart Hjulström på den geniala idén med pendlarna. Fem jättelika pendlar skulle fästas uppe i scentaket. Vid varje pendel en arbetare. Arbetet bestod i att knuffa pendeln, så att den hela tiden hölls i rörelse. En fantastisk bild av arbetets monoton, tidens gång och dessutom med en väldig poetisk kraft!

Men i väntan på att pendlarna skulle göras färdiga på teaterns verkstad, hängde vi upp rep i scentaket och knöt fast en pinne längst ner på varje rep. De betedde sig inte alls som pendlar, men de var ändå till hjälp för oss under repetitionerna. Själv höll jag samtidigt på att leta efter karaktären i rollen Tok Alfred och i det här skedet minns jag, att jag provade nå'n Harlekin, Commedia de l' Artevariant. Vitsminkad, stor röd mun, kraftigt vinklade ögonbryn och med ett stiliserat överdrivet rörelseschema.

Då! Precis då kommer du Erik insmygande i salongens mörker! Du hade bagen med dig. Jag tror alla på scenen upptäckte dig samtidigt. Du satte ner bagen på golvet och lutade dig tillbaka i stolen för att titta på repetitionen. Och jag skämdes, och jag

skämdes, och jag skämdes, för plötsligt såg jag allt utifrån. Fem fullvuxna människor, varav en groteskt målad i ansiktet, står alldeles stilla och småknuffar på varsin lian, som hänger ned från taket! Detta är ju sinnessjukt! Stackars Erik, vad skall han tro, vad skall han tänka? Vi som hade haft så fina visioner. Jag knuffade på "lianen", sa några repliker, läste en dikt, jag minns inte vilken och sneglade ner på Erik, som var borta! Stolen var tom! Han hade gått! Han kunde inte suttit mer än fem minuter! Han såg vårt lidande förstås och ville förskona oss från ytterligare förnedring. Eller blev han helt enkelt vettskrämd?

Jag vet inte, för jag vågade aldrig fråga. Dessutom blev föreställningen en dundrande succé, så det spelade ju ingen roll. Eller var det kanske just därför som den blev så bra? För att vi vågade vara så pinsamma under repetitionstiden? Lennarts regi-anvisning till mig inför arbetet med rollen Tok Alfred löd:

– Gör vad du vill! Gör allt du drömt om! Dra dig inte för någonting!

Jag glömmer det aldrig. Den mest fantastiska regi jag fått i hela mitt liv. Det är klart att det blir pinsamma repetitioner då! Och samtidigt fyllda av svindlande lyckliga ögonblick! För det konstiga är att i varje pinsamhet döljs det ofta något genialt. Men för att hitta det där måste man våga. Det är nog det svåraste, att våga stå där på scenen och inte vara bra, duktig, begåvad och lysande, utan bara pinsam. Jag vågade tack vare ett enormt förtroende från Lennart och ensemblen, tack vare Lars-Eric Brossners musik och inte minst tack vare dig Erik, som gav oss din fantastiska historia!

Arbetet med Tok Alfred var en av de lyckligaste perioderna i mitt liv Erik! Jag hoppas det var det i ditt också. Minns du applådtacket på Folkteaterns

scen, premiärkvällen? Jag stod bredvid dig. Det kändes egendomligt, eftersom jag i rollen Tok Alfred hade försökt likna dig i maskeringen. Där stod vi båda två i glasögon och mustasch och grät och skratade om vartannat. Hela salongen jublade. Jag bjöd upp dig och vi dansade mitt på scenen. Minns du?

böckernas kapitel

Innehåll . . . 5

Förord av Göran Greider
till Fabriksmänniskan x 2 . . . 7

Fabriksmänniskan (första romanen 1976)

Att bli någonting . . .	17
Arbetsmiljö år 2000 . . .	18
I begynnelsen . . .	20
Hela mitt liv . . .	22
Källaren som grogrund . . .	24
Från fabriken källarhåla . . .	27
Ett hederligt gammalt samlag . . .	30
Farväl gamla fabrik . . .	31
Gudarna sitter med hörselskydd . . .	33
En plats i solen . . .	35
Början var skrattretande enkel . . .	39
Studiebesök . . .	42
Händer besatta av skaparglädje . . .	43
Strömavbrott . . .	45
Sångövning . . .	46
Måndagsmorgon . . .	48
Efter semestern . . .	50
Socialisten . . .	51
Alkoholisten . . .	53

Mänskliga skratt . . .	54
Skrivövning vid fabriksmuren . . .	57
Kamrat! –	59
Brev från fackstyrelsen (första) –	60
På lånebiblioteket . . .	61
Kulturmiljö i arbetslivet . . .	62
Människan i centrum –	68
Veteranen . . .	69
Brev från fackstyrelsen (andra) –	70
Fabriksmänniskan . . .	71
En svensk desertör . . .	72
Mysteriespel i fabriken . . .	74
Biskopen visiterar fabriken . . .	77
Som betalande medlem . . .	80
Efter biskopens visitation . . .	81
Högmässa . . .	84
Jag står vid maskinen . . .	86
Möte med överheten . . .	90
Hos arbetspsykologen . . .	94
En matvrå i källaren . . .	98
En dag blev han kallad . . .	99
Fabrikssjukan . . .	100
Allt oftare . . .	101
Att grubbla över livsgåtorna . . .	102
I otakt med kollektivet . . .	104
Psykiatrisk vårdavdelning . . .	107
Att bli friskskriven . . .	109
En skruv lös i fabriken . . .	112
Tok Alfred . . .	113
Psykisk misshandel . . .	114
Jesus kom en kväll . . .	117
Semesterrytm . . .	120
Gräsen vid fabriksmuren . . .	122
Under de sista åren . . .	124
Vi lär oss att hata . . .	125
Fabriksporr i hissen . . .	127
Storavdelningen Gluffs Gluffs . . .	129
Brev från fackstyrelsen (tredje) –	133
Brev från en ombudsman –	134
I protokollsboken . . .	135
Mera protokoll –	136

Återförvisad till källaren . . .	138
En dag kom döden på besök . . .	141
Sista dagen i fabriken . . .	144

Efterord av Sven Delblanc till Fabriksmänniskan . . .	149
--	-----

Bakom fabriksmurarna (andra romanen 1978)

Bakom fabriksmurarna . . .	155
Den första miljarden . . .	156
Kultur i fabriken . . .	159
Moralisk kris i fabriken . . .	164
Poeten i fabriken . . .	169
En arbetare rymmer . . .	173
Nedläggningshot 1 –	188
Test i fabriken . . .	190
Dagligt liv i fabriken . . .	194
Primitiv kultur . . .	197
Fritid 1 –	200
Fritid 2 –	203
Nedläggningshot 2 –	207
En arbetsdag . . .	211
Matkultur i fabriken . . .	215
Sabotage i produktionen . . .	219
Fackliga funderingar . . .	222
LO:s Lilla Röda . . .	225
Så började SAPO . . .	227
Politiska funderingar . . .	231
Frågor till en kamrat . . .	233
Rivningskåken . . .	235
Brevet . . .	239
Krogen . . .	244
Tillbaka till fabriken . . .	247
Tjänstemän och kultur . . .	252
Utslagen 1 –	255
Utslagen 2 –	259

Utslagen 3 – 263
Nedläggningsshot 3 – 266
Inventeringslista – 270
Arbetets söner, slutet er alla! – 271

Tok Alfred

(teaterpjäsen 1981)

Upp med arbetarna på scenen – 275
Folkteatern vid Järntorget – 280
Minns du?
 av Tomas von Brömssen – 285
Scener med Erik Johansson
 av Lennart Hjulström – 289
Tok Alfred på Folkteatern – 293
Efterord om Tok Alfred
 av Göran Zachrisson – 294

böckernas kapitel – 299